

УДК 32.019.5

ДІЯЛЬНІСТЬ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Надія Гапон

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: haronnp@mail.ru*

Проаналізовано діяльність суспільно-культурних товариств українців Закарпаття в контексті модернізації суспільно-політичного життя, завдань і проблем державотворення. Вказано на причини трансформації суспільно-культурних товариств у політизовані громадські об'єднання. Розглянуто проблеми гуманітарної політики в Україні та окреслено її перспективи у співпраці з громадськими організаціями.

Ключові слова: суспільно-культурні товариства, громадські об'єднання, гуманітарна політика.

1. ВСТУП

Більшість європейських країн у процесі трансформування соціально-економічних, ідеолого-політичних, духовно-моральних відносин переживають “другу хвилю” демократичного транзиту [3, с. 18]. Доля чергової української модернізації залежить від формування ринкового середовища та громадянського суспільства, від співзвучності основних очікувань населення й державних ухвал у царині внутрішньої та міжнародної політики. Гуманітарна політика держави відіграє у цьому визначальну роль. Через недостатню дієвість інститутів, орієнтованих на закріплення національного консенсусу, загальноукраїнської ідентичності, важко забезпечити політичну стабільність, демократичний розвиток, ефективне функціонування правової системи та економічний поступ в Україні. На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, верховенство права, демократичні стандарти в політиці, ринкові засади в економіці, розвиток української мови і культури – це перелік основних цінностей, що можуть скласти основу громадянського консенсусу [5, с. 57]. Гуманітарна складова державної політики визначає формування духовно-символічного простору людини, її ціннісних орієнтацій, світоглядних принципів, поведінкових правил тощо. Тож гуманітарна політика повинна конструювати необхідні символи та смисли, що наповнюють культурний, інформаційний, освітній, релігійний спектри суспільного буття та здатні згуртувати націю, а не перешкоджати її цілісному існуванню.

Сьогодні для багатьох дослідників є очевидним те, що нехтування впродовж тривалого періоду питаннями гуманітарної сфери призвело до цілої низки небажаних наслідків: певна деконсолідація соціуму, посилення міжконфесійних та міжцерковних протистоянь, непослідовності в мовній політиці, кризи довіри до влади тощо. Це означає, що перед усіма гілками державної влади, відповідними інституціями, громадськими організаціями стоїть важливе завдання – розбудова консолідованого українського суспільства.

Саме гуманітарна політика має відіграти ключову роль у процесі побудови об'єднаного суспільства в Україні [5, с. 57]. Адже об'єднане суспільство – це спільнота, яка вміє досягати спільні цілі демократичними засобами. Натомість наявність культурних суперечностей, питання української мови у політичному протистоянні посилює конфліктогенність в українському соціумі. Це означає, що формування української політичної нації потребує нових гуманітарних стратегій, що сприятимуть зменшенню негативного впливу на цей процес суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру. Цьому має слугувати нова гуманітарна політика держави. Вагоме місце в суспільно-культурному розвитку посідають громадські організації, зокрема національно-культурні та суспільно-культурні товариства. Серед останніх своє місце займають суспільно-культурні товариства українців, які були примусово виселені з Польщі у середині минулого століття з Холмщини, Надсяння, Лемківщини, Підляшшя, Західної Бойківщини й об'єднані під назвою “Закерзоння”. Аналізуючи дослідження і публікації, можна стверджувати, що діяльність цих громадських організацій досі ще не стали предметом окремого політологічного дослідження. Хоча проблема переселення українців Закерзоння увійшла до сфери наукових інтересів кола істориків новітнього часу, а також громадських діячів (Г. Бухала, О. Буцько, Т. Гонтар, М. Горного, Р. Дрозда, Л. Зашкільняка, Р. Кабачія, В. Кіцака, С. Макаруча, Ю. Макара, В. Процюка, О. Савчука, В. Сергійчука, В. Середи, Ю. Сливки, М. Трухана, Г. Щерби та ін.). До аспектів соціально-економічної адаптації та міграції українців із Польщі в УРСР зверталися В. Кіцак, О. Буцько та ін.

Мета статті – окреслити перспективи гуманітарної політики в контексті посилення взаємодії державних інститутів із суспільно-культурними товариствами та розглянути діяльність громадських товариств українців Закерзоння за останні два десятиріччя.

2. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ

Ще до проголошення незалежності України, наприкінці 1980-х років, почалися активні спроби відтворення громадсько-політичного життя. Створення нових суспільно-культурних товариств українцями, яких примусово виселили з Польщі (з території Закерзоння) у середині минулого сторіччя, співпало з масштабним процесом відродження національно-культурних товариств в Україні [2, с. 307]. Закерзоння – термін, що вживається в українській історіографії щодо колишніх етнічних українських земель Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Західної Бойківщини і Лемківщини, які опинилися після другої світової війни поза суцільним українським масивом. Термін “Закерзоння” походить від прізвища Міністра закордонних справ Великої Британії – Керзона, який запропонував у 1919 р. лінію розмежування російських і австрійських військ. Лінія Керзона вперше стала державним кордоном у 1939 році. Закерзоння, за визначенням “Енциклопедії українознавства”, є назвою західних теренів українських земель, які на підставі радянсько-польського договору (16.08.1945 р.) відійшли до Польщі (19000 кв. км., 1500000 мешканців, здебільшого українців) [1, с. 727].

Наприкінці 1989 року було створено перше суспільно-культурне товариство у Львові, а потім і в інших регіонах – на Тернопільщині, Івано-Франківщині та Волині.

Це були товариства “Надсяння”, “Лемківщина”, “Холмщина”, “Любачівщина” та інші, до складу яких увійшли українці, примусово виселені у 1944–1951 роках із земель, де вони були корінним населенням. Подібні організації створювалися на теренах Польщі та Білорусії (Брестська та Пінська області), а також у Канаді – Об’єднання українців Закерзоння (Association of Ukrainians “Zakerzonnia” Toronto Branch), Об’єднання лемків Канади (Canadian Lemko Association) та ін. Метою цих громадських організацій було згуртування українців, щоб відновити їхні етнокультурні традиції та надбання.

На перших етапах діяльності (в час проголошення незалежності України) суспільно-культурні товариства українців Закерзоння поруч з національно-культурними товариствами як у центрі, так і в регіонах активно включилися у процес відновлення культурної мозаїки багатонаціональної України, працювали над будівництвом нових храмів, створення радіо та телепрограм, присвячених життю етнічних громад, історії етносів на українських землях, їхнім національним традиціям, проведенню різних культурних заходів – фестивалів, святкувань національних дат тощо [1, с. 57].

Наступним етапом у становленні й розвитку суспільно-культурних товариств можна вважати кінець 90-х років ХХ ст. – перші роки ХХІ ст. Розглянемо його характерні риси, які були обумовлені суспільно-політичною ситуацією в Україні. У цей період у політичному житті країни бракувало внутрішнього діалогу між владою та громадськими організаціями. Задоволення потреб етнокультурних спільнот, на думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, вирішувалося за залишковим принципом [5, с. 57]. Відбувалося послаблення ціннісно-орієнтаційних засад базових соціальних інститутів. Помітною стала підміна гуманітарної політики деклараціями. Це знецінювало конституційно закріплені ідеали соціальної держави, посилювало рівень конфліктності у суспільстві, дезорієнтувало громадян. Все це підготувало ґрунт для зростання патерналістських настроїв і спрощених запитів суспільства. Відсутність серйозних змін в економічному та політичному житті формувало такі настрої, які вказували на кризу перспективи у суспільній свідомості. Відтак, характерною рисою етапу, який охоплює кінець ХХ – початок ХХІ ст., для громадських організацій суспільно-культурного спрямування стало їхнє апелювання до держави як до партнера щодо розробки та реалізації етнонаціональної політики. Адже ці товариства за майже десять років новітньої історії України пройшли шлях від організацій, головним призначенням яких була консолідація за етнонаціональною ознакою, до реальних суб’єктів процесу формування української політичної нації [4, с. 108].

З метою консолідації сил та посилення суспільно-політичного впливу для вирішення сув’язі політико-правових завдань відбулося об’єднання низки суспільно-культурних товариств. Хоча у 1998 р. Львівські суспільно-культурні товариства (“Надсяння”, “Лемківщина”, “Холмщина”) не утворили всеукраїнську громадську організацію (така пропозиція виходила від Рівненського товариства “Холмщина”), все ж, у 1999 році Львівські обласні та районні осередки суспільно-культурних товариств (“Надсяння”, “Лемківщина”, “Холмщина”), маючи статус юридичної свободи, утворили у Львові “Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння””.

У листопаді 1998 р. у Києві була зареєстрована всеукраїнська громадська організація “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя” (м. Рівне). Організація

охопила 14 областей України, в яких налічувалося 16 осередків. Всеукраїнський юридичний статус дав змогу вирішувати питання депортованих. Після проведення всеукраїнських зборів у Києві, на яких були присутніми представники 15 областей України, була утворена міжвідомча робоча група в держкомітеті міграцій з вирішення проблем депортованих. Підґрунтям їхньої діяльності є не лише державні українські ухвали й постанови. У своїй діяльності вони керуються резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи “Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів” (№1481 від 2006 р.). Так, всеукраїнська громадська організація “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя” підтримує тісні зв’язки з усіма громадськими організаціями в Україні, які об’єднують депортованих українців, що компактно проживають у м. Києві, Київській, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській і Тернопільській областях. Об’єднання також співпрацює з такими закордонними організаціями як Об’єднання українців Закарпаття в Канаді (Association of Ukrainians “Zakerzonnia”), та з об’єднаннями українців в Польщі, США.

Київська ветеранська правозахисна громадська організація депортованих українців “Холмщина” імені Михайла Грушевського була заснована 2002 року. Метою організації є консолідація зусиль депортованих українців та їхніх нащадків для збереження історичної пам’яті, духовної і матеріальної культури найзахіднішої гілки українства, увічнення пам’яті жертв депортації сотень тисяч етнічних українців із території Польщі в 40-х рр. XX ст., а також на поновлення прав, відшкодування моральних і матеріальних збитків, завданих примусовим виселенням. Серед завдань на чільному місці – відстоювання історичної правди, збирання й видання спогадів депортованих, а також організація поїздок членів Товариства та їхніх нащадків до Польщі для відвідання колишніх місць проживання, впорядкування місць пам’яті і поховань жертв війни і політичних репресій.

3. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ

З ініціативи Київського товариства 22 березня 2008 р. у Львові відбулися збори керівників Волинського товариства “Холмщина”, Всеукраїнського товариства “Лемківщина”, Івано-Франківського товариства “Бойківщина”, Івано-Франківського товариства “Надсяння”, Львівських товариств “Любачівщина”, “Надсяння”, “Холмщина”, Тернопільського товариства “Надсяння”. Збори прийняли Ухвалу про вступ до Європейського Союзу виселених і вигнаних народів (скорочена англійська назва EUEEP) та делегували Київській ветеранській правозахисній громадській організації депортованих українців “Холмщина” імені Михайла Грушевського повноваження представляти у EUEEP їхні інтереси.

Протягом 2008 р. всі процедурні питання вступу були вирішені і згідно Ухвали Генеральної Асамблеї Європейського Союзу виселених і вигнаних народів, яка відбулася у Брюсселі 1 січня 2009 р. Згідно з Ухвалою Генеральної асамблеї Європейського Союзу, виселених і вигнаних народів Київське товариство “Холмщина” є повноправним членом цієї організації, в якій презентує практично всі крайові товариства, які об’єднують депортованих українців громадських організацій у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській областях. Київським товариством “Холмщина” із залученням юристів розроблено власний

законопроект “Про визнання депортованими українців, примусово виселених з території Польщі”, яким відповідно до загальної декларації прав людини (1948 р.), Конвенції про захист прав людини (1951 р.), Конституції України, планується відновити історичну справедливість щодо українців, примусово виселених з території Польщі до УРСР. Зокрема в проекті закону визначається правовий статус та соціальні гарантії, поновлення прав людей на відшкодування моральних і матеріальних збитків, завданих внаслідок примусового виселення. Цей законопроект був направлений для опрацювання Уповноваженому Верховної Ради з прав людини, у Комітет із прав людини, національних менших і міжнародних відносин Верховної Ради України, Міністерству юстиції України, а також народному депутату М. Косіву, яким підготовлений та зареєстрований у Верховній Раді законопроект “Про визнання депортованим і відновлення прав українського населення примусово переселеного у 1944–1951 рр.” (Реєстраційний номер 1398 від 22.01.2008 р.).

Понад 4 роки у Міністерстві юстиції триває робота над проектом Закону України “Про визначення статусу осіб примусово виселених (депортованих) з території Польщі у 1944–1951 роках”. Цим Законом передбачається встановити, що примусово виселені українці матимуть право на відшкодування матеріальних збитків, завданих їм унаслідок примусового виселення, розміри і порядок якого пропонується визначити окремим законом. Згідно з інформацією Міністерства Закордонних Справ України, більшість посткомуністичних країн, зокрема, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Словаччина, Чехія, вирішили на державному рівні подібні проблеми для своїх громадян, відшкодувавши в різний спосіб, моральні та матеріальні збитки, завдані їм унаслідок примусового виселення.

22 серпня 2010 року керівники Всеукраїнської громадської організації “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя”, м. Рівне та Львівської, Волинської, Київської обласних громадських організацій “Холмщина” та Рівненське товариство “Забужжя”, звернулися до Ради Європи, Європейського Союзу, Організації з Безпеки та Співробітництва у Європі, приймаючи до уваги Резолюцію 260 (III) Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй від 9 грудня 1948 року про геноцид, Резолюцію 1481 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи про необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів. У зверненні також закликали Верховну Раду України, Сейм Республіки Польща, дотримуючись міжнародних зобов’язань щодо захисту прав людини та основних свобод, дати нову оцінку своєму власному минулому, засудити політику примусового виселення комуністичними тоталітарними режимами з Польщі і УРСР сотень тисяч українців з їхніх предковичних земель. У тексті є звернення до Президента України, Президента Республіки Польща створити міждержавну українсько-польську комісію, до якої залучити експертів та істориків з обох сторін, які б на основі джерельно-підтвердженої правди запропонували вирішення низки проблемних питань в українсько-польських стосунках, нагромаджених у ХХ ст. та вирішити питання щодо безвізового перетину депортованими українцями та їхніми родинами українсько-польського кордону з метою відвідання місць свого походження.

Проблемне поле діяльності суспільно-культурних товариств і правозахисних організацій примусово виселених із Польщі українців є доволі широким. Адже після завершення пострадянських трансформаційних реформ наприкінці 90-х – початку 2000-х років Україна так і не перейшла до критично важливих модернізаційних

реформ “нової хвилі”. Як наслідок, більшість започаткованих процесів і змін залишилися незавершеними, недозрілими, а подекуди спотвореними. Політична система виявилася майже недієздатною та слабо ефективною. Політична корупція та нерозвиненість партій, їхня електоральна обмеженість стали причиною регіональної самозамкненості. Все це значно ускладнює процеси внутрішньої інтеграції України, відволікає інститути самоврядування від вирішення конкретних проблем територіальних громад.

4. ВИСНОВКИ

Стратегічною метою модерної гуманітарної політики є формування та розвиток об'єднаного українського суспільства, спроможного досягти високого рівня політичної, економічної та духовно-культурної організації, що забезпечить захист національних інтересів та рівноправне входження України не лише в європейський, а й у світовий простір. Така політика спроможна бути платформою для об'єднання і каталізатором творення єдиного гуманітарного (інтелектуального, інформаційного та соціокультурного) простору як основи для впевненого поступального розвитку української держави. Відтак, для науковців повстає важливе завдання напрацювати дискурс, який допоможе вирішити владі проблемні аспекти діяльності товариств українців Закарпаття. Треба налагоджувати між владою та громадськими організаціями взаємний діалог, організовуючи конференції, семінари та друкуючи необхідну літературу. Все це стане підґрунтям для прийняття Верховною Радою України закону щодо офіційного визнання депортації трагедією українського народу, ухвалення механізму відшкодування депортованим українцям моральних і матеріальних збитків, завданих внаслідок примусового переселення. На державному рівні доречно утворити комісію з розв'язання комплексу проблем, щодо примусового виселення українців у 1944–1946, 1948 та 1951 роках із території Польщі до УРСР, включивши до її складу представників центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, науковців, громадських організацій; створити електронний інформаційний реєстр депортованих українців; внести в навчальні посібники з історії розділ щодо українсько-польських стосунків, депортації українців у ХХ ст. з метою збереження історичної пам'яті й формування у молодого покоління негативного ставлення до тоталітаризму, насильства та порушення прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Київ: Глобус, 1994. Т.2.
2. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. Київ: ІнНД, 2000.
3. *Полисаєв О., Шедяков В.* Національні еліти у системі соціального управління і трансформаційні міфологеми // Вісник НАН України. 2007. № 8. С. 18–29.
4. *Сорба О., Дубняк М.* Толерантність як засадничий принцип діяльності національно-культурних товариств // Форум молодих науковців Львівщини: Зб. тез конференції (22 травня 2011 року). Львів: Тріада Плюс, 2011. Ч.1. С.108–110.
5. *Ukraine in the 21st century. Strategy of reforms and social consolidation.* К.: NISS, 2010.

**ACTIVITIES OF SOCIAL AND CULTURAL SOCIETIES IN THE CONTEXT
OF FUTURE HUMANITARIAN POLICY**

Nadiya Hapon

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: haponnp@mail.ru*

The analysis of the socio-cultural societies in the context of the modernization of Ukrainian Zakarzonnia political life, challenges and problems of the state is made. The reasons of social transformation and cultural communities in politicized associations are emphasized. The problems of humanitarian policy in Ukraine, and the prospects for its close cooperation with the social-cultural and community organizations are considered.

Key words: socio-cultural organizations, associations, social policy.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБЩЕСТВЕННО-КУЛЬТУРНЫХ ОБЩЕСТВ В
КОНТЕКСТЕ ПЕРСПЕКТИВ ГУМАНИТАРНОЙ ПОЛИТИКИ**

Надежда Гапон

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: haponnp@mail.ru*

Проанализировано деятельность общественно-культурных обществ украинцев Закарзонья в контексте модернизации общественно-политической жизни, задач и проблем государственного строительства. Указаны причины трансформации общественно-культурных обществ в политизированные общественные объединения. Рассмотрены проблемы гуманитарной политики в Украине и намечены ее перспективы в сотрудничестве с общественными организациями.

Ключевые слова: общественно-культурные организации, общественные объединения, гуманитарная политика.

Стаття надійшла до редколегії 14.06.2011

Прийнята до друку 30.06.2011